

UDK: 159.922.7:371

Sadriiddin NASIMOV,
Samarqand davlat universiteti mustaqil tadqiqotchisi

Samarqand viloyati pedagoglarni yangi metodikalarga o'rgatish milliy markazi dotsenti, M.B.Raximqulova taqrizi asosida

BOSHLANG'ICH SINIF O'QUVCHILARINING MAKTABGA ADAPTASIYASI

Annotatsiya

Ushbu maqolada boshlang'ich sinif o'quvchilarini maktabga adaptatsiyasi psixologik-pedagogik o'rganishning samaradorligi va natijalar tahlil qilingan.

Kalit so'zlar: Adaptatsiya, o'quv motivatsiyasi, xulq-atvor, maktab xavotiri, motivasion komponent.

АДАПТАЦИЯ МЛАДШИХ ШКОЛЬНИКОВ К ШКОЛЕ

Аннотация

В данной статье анализируются эффективность и результаты психолого-педагогического изучения школьной адаптации учащихся начальной школы.

Ключевые слова: Адаптация, учебная мотивация, поведение, школьная тревожность, мотивационный компонент.

ADAPTATION OF ELEMENTARY SCHOOL STUDENTS TO SCHOOL

Annotation

This article analyzes the effectiveness and results of psychological-pedagogical study of school adaptation of elementary school students.

Key words: Adaptation, learning motivation, behavior, school anxiety, motivational component.

Kirish. Bugungi kunda boshlang'ich sinif o'quvchilarini maktabga adaptatsiyasi shakllanishining ichki va tashqi stimullarini aniqlash va bolada maktabga nisbatan ijobiy xulq-atvor ko'nikmalarini rivojlantirish masalalari dolzarb ahamiyat kasb etmoqda. Butun jahon bolalar huquq va manfaatlarini himoya qilish tashkiloti UNICEF tomonidan «...har qanday mamlakatning kelajagi bevosita bolalarning farovonligiga va ularning rivojlanish imkoniyatlariga bog'liq»[7]ligi qayd etilib, boshlang'ich sinif o'quvchilarini rivojlantirishni amalga oshirishning o'ziga xos psixologik yondashuvlariga e'tibor berish, shu jarayonni tashkil etishni takomillashtirish orqali boshlang'ich sinif yoshdagi bolalarni ijtimoiy-psixologik shakllantirish, tafakkur erkinligi, fikrlashi va muloqot faolligini tarbiyalash masalalari dolzarb muammolardan bo'lib qolmoqda.

Mavzuga oid adabiyotlar tahlili. Bu borada boshlang'ich sinif o'quvchilarni maktabga adaptatsiyasining ijtimoiy-psixologik xususiyatlarini shakllantirish orqali o'qituvchi, psixolog, pedagog hamda ota-onalarning ishtirokini ta'minlash, bola shaxsini kamoloti uchun xizmat qiladigan mexanizmlarini yaratishga qaratilgan tadqiqotlarni olib borish zarurati yuzaga kelmoqda.

Respublikamizda so'nggi yillarda boshlang'ich ta'lim bilan qamrab olingan bolalarning har tomonlama sog'lom va ruhan yetuk shaxs etib kamol toptirishga oid belgilangan vazifalarning xuquqiy-me'yoriy zarur asoslari yaratildi. «Yangi O'zbekiston maktab ostonasidan, ta'lim-tarbiya tizimidan boshlanadi, degan g'oya asosida keng ko'lamli islohotlarni amalga oshirish...»[1] ni ustuvor etib belgilanganligi mamlakat kelajagi bo'lgan yoshlarni boshlang'ich sinif o'quvchilarini maktabga adaptatsiyasining ijtimoiy-psixologik xususiyatlarini o'rganish yuzasidan yangicha ilmiy yondashuv asosida ilmiy-amaliy tadqiqotlarni amalga oshirish hamda nazariy yechimlarini topish uchun keng imkoniyatlar yaratildi.

Bolaning o'quv faoliyati barcha oldingi faoliyatlar (mavzu, o'yin) kabi asta-sekin, unga kirishish tajribasi orqali rivojlanadi. O'quv faoliyati-o'quvchining o'ziga qaratilgan

faoliyatidir. Bola nafaqat bilimlarni, balki bu bilimlarni qanday o'zlashtirishni ham o'rganadi.

A.N.Leontiyevning ta'rifiga ko'ra, bolaning yetakchi faoliyati bu uchta belgi bilan tavsiflanadi. Birinchidan, bu faoliyatning boshqa, yangi turlari paydo bo'lishi va uning ichida farqlanishi shaklidagi faoliyatdir. Ikkinchidan, bu xususiy ruhiy jarayonlar shakllanadigan yoki qayta tiklanadigan faoliyatdir. Uchinchidan, bu yoshda kuzatilgan bolaning shaxsiyatidagi asosiy o'zgarishlar eng yaqin bog'liq bo'lgan faoliyatdir.

D.B.Elkonin va V.V.Davidov konsepsiyasiga ko'ra, o'quv faoliyati bir nechta komponentlarning birlashmasi hisoblanadi.

O'quv faoliyati elementlari va malakalari shakllanmaganligining dastlabki ko'rsatkichi-taraqqiyotning sustligi bo'lib, bu boshlang'ich sinflarda bolaning maktab o'quv dasturini o'zlashtirishini sezilarli darajada murakkablashtiradi. Bu guruh bolalar o'quv-tarbiya ishlarining shakllangan metod va metodlarining yo'qligidan iborat bo'lgan o'quv jarayonida kuchsiz o'z-o'zini tashkil etish bilan xarakterlanadi.

N.A.Menchinskaya nafaqat ta'lim berishda, balki har qanday aqliy faoliyatda o'zini namoyon qiladigan shaxsning past faolligi bilan kam o'rganish qobiliyatini bevosita bog'laydi. Kognitiv faoliyatning yetishmasligi har qanday patologiya bo'lmasa, aqliy funksiyalarning (xotira, e'tibor) pasayishiga olib keladi. O'z navbatida, bilish faoliyati tonusining pasayishi o'quvchilarning motivasion sohasi bilan uzviy bog'liqdir.

N.I.Murachkovskiy aqliy faoliyat sifati, o'qishga bo'lgan munosabati, o'quvchining pozitsiyasiga asoslanib, uch turdagi o'quvchilarni belgilaydi.

Birinchi turdagi bolalar uchun past akademik ko'rsatkichlar xarakterlidir. Fikrlash jarayonlarining yomon rivojlanishi o'quv materialini o'zlashtirishda jiddiy qiyinchiliklarga sabab bo'ladi. Ular kognitiv qiziqishlarning yetishmasligi bilan ajralib turadi. Shu bilan birga, ular

o'quvchining mavqiyini saqlab qoladi va ijobiy axloqiy axloqni shakllantiradi.

Ikkinchi turdagi maktab o'quvchilari uchun aqliy faoliyatning yetarlicha yuqori sifati o'rganishga salbiy munosabat bilan xarakterlidir. Ushbu o'quvchilarning umumiy yo'nalishi o'qitish bilan bog'liq emas.

Aqliy faoliyatning yomon sifati va o'quvchining mavqiyini qisman yoki to'liq yo'qotish bilan o'rganishga beparvo munosabat uchinchi turdagi maktab o'quvchilariga xosdir. O'quv topshiriqlarini bajarishda bu o'quvchilarda tanqidiylik yetishmaydi, ular o'quv materialini o'zlashtirishda qiyinchiliklarga duch keladilar.

Adaptasiya organizmni, shaxsni atrof-muhitga moslashtiradigan yangi ko'nikmalar, odatlar, fazilatlarini rivojlantirish bilan muayyan organlar, xususiyatlar, mexanizmlar faoliyatini qayta qurish bilan bog'liq. Inson moslashuvining regulatorlari motivlar, fikrlash, iroda, qobiliyat, bilim, tajriba sanaladi. Adaptasiya jarayonida hosil bo'ladigan yangi xususiyatlar va fazilatlar soni ko'p emas, chunki mavjud bo'lganlar qayta tiklanadi va faoliyat samaradorligini saqlab qolish, yangi sharoitlarga ko'nikish va ularning rivojlanishi bilan bog'liq. Adaptasiya nafaqat organizmning yangi sharoitlarga moslashuvida, balki asosan qiyinchiliklarni bartaraf etishga imkon beradigan qat'iy xatti-harakatlarning rivojlanishida ifodalanadi.

Biz ko'rib chiqayotgan muammoni o'rganish uchun O.V.Xuxlayevaning yondashuvi qiziqarli bo'lib, u bolalarning psixologik salomatligini o'rganish doirasida umuman adaptasiya va bolaning ijtimoiy muhitga adaptasiyasi muammosiga alohida e'tibor beradi.

Boshlang'ich sinflarda sinfdoshlari bilan bir birini tushunishi, qo'llab-quvvatlash va o'zaro hurmatlashishga asoslangan emosional munosabat muhitining yaratilishi

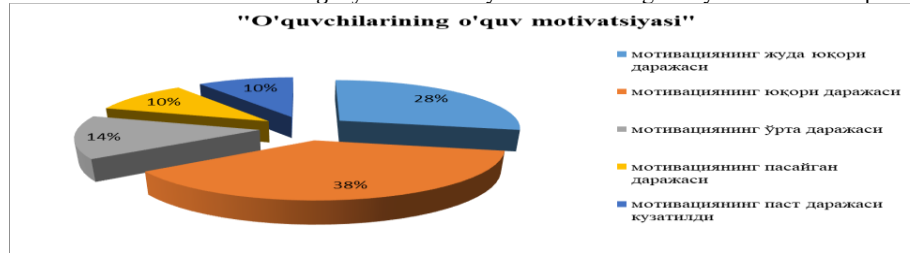
o'quvchilarda o'quv topshiriqlarini tushunish, anglash, tahlil qilish va fikrlarni bayon etish ko'nikmalarini kuchaytirishi natijasida o'quvchilarda o'quv materiallarini o'zlashtirishning kognitiv komponentlari rivojlanadi.

Bolaning maktabga adaptasiyasi uchun qulay sharoit yaratish, uning namoyon bo'lish xususiyatlarini hisobga olgan holda, uning rivojlanishida uzluksizlikni ta'minlash yeng muhim omilidir. Kelajakdagi o'quvchining psixofizik holati ko'p jihatdan adaptasiya jarayonining qanday kechishiga bog'liq. Birinchi sinf o'quvchilarining adaptasiya shartlari har xil bo'lishi mumkin. Odatda, maktabga barqaror moslashuvchanlik o'quv yilining birinchi yarmida qayd etiladi.

Biz o'qituvchi tomonidan o'quv faoliyatini tahlil qilish qulayligi uchun bolani sinfda kuzatishdan tashqari, ota-onalar bilan uy vazifalarini tayyorlash, o'quvchilar faoliyati mahsulotlarini o'rganish bo'yicha suhbatlar utkazdik.

Biz tadqiqotimizning dastlabki bosqichida M.R. Ginzburg tomonidan ishlab chiqilgan va biz tomonimizdan modifikasiya qilingan «O'quvchilarining o'quv motivatsiyasini o'rganish» metodikasidan foydalandik. Ushbu metodika boshlang'ich sinf o'quvchilarni maktabda o'qish va o'rganishga undaydigan turli xil motivlarni aniqlashga imkon berdi. Etti yoshli bolalar uchun quyidagi motivlar xarakterlidir:

- o'z-o'zini anglashi tarbiyaviy motivi.
- O'qishning ijtimoiy ehtiyojini tushunishga asoslangan keng ijtimoiy motiv.
- boshqalar bilan munosabatlarda yangi pozitsiyani egallash istagi bilan bog'liq "pozision" motiv.
- o'rganishga nisbatan "tashqi" motivlar, masalan, kattalar talablariga bo'ysunish va boshqalar. - ta'lim sohasiga yetarlicha o'tmagan o'yin motivi. - Yuqori ball olish motivi.

1-rasm. "Maktab o'quvchilarining o'quv motivatsiyasini o'rganish"

Motivatsiyaning juda yuqori darajasi 28 %, motivatsiyaning yuqori darajasi 38 %, motivatsiyaning o'rta darajasi 14 %, motivatsiyaning pasaygan darajasi 10 %, motivatsiyaning past darajasi 10 % kuzatildi.

Biroq, bu motivlarning hammasi ham maktabda o'qish uchun etarli deb hisoblanmaydi. Metodika bizga bolalarning maktabga borish istagini aniqlashda yetakchi bo'lganlarni aniqlash imkonini beradi.

Olingan natijalarni tahlil qilib, ko'rishimiz mumkinki, bolalar birinchi o'rinda ijtimoiy va pozision motivlarga tayanadi. Ahamiyatliligi bo'yicha ikkinchi o'rinni o'quv va baholash motivlari egalladi. Ushbu motivlarga tayanadigan bolalar maktabga bilim olish uchun boradilar va ularga o'qish yoqadi yoki o'qituvchi hamda ota-onadan maqto'v eshitish uchun boradilar. Ayrim bolalar o'z tanlovlarini o'yin motivi foydasiga belgiladilar, ularga maktabga borish yoqadi. Chunki tengdoshlari bilan yangi tanishuvlar, muloqot qilish, o'ynash va vaqtini quvnoq o'tkazish ularga yoqadi. 10 % bola savollarga javob berib tashqi motivni tanladilar. Bu bolalar o'zlarini pasiv, tashabbusiz, yopiq sifatida ko'rsatdilar.

Navbatdagi tadqiqotimiz metodikasi bu - N.I.Gutkina tomonidan taklif qilingan «O'quvchining ichki pozitsiyasini o'rganish»dir. Bu o'quvchining ichki pozitsiyasini aniqlashtirishga qaratilgan bo'lib, u kognitiv va o'qish motivatsiyasi rivojlanganligi darajasini nazarda tutadi, kognitiv ehtiyojlar va shaxsiy fazilatlarini rivojlantirish, maktabda

muvaffaqiyatli o'qishga to'squinlik qiladigan shaxsiy xususiyatlarni aniqlash. Ushbu metodika bizga bolaning ta'limning maqsadi va zarurligini anglashini, shuningdek, o'quv jarayonini qanday qabul qilishini kuzatish imkonini beradi.

2-rasm. Hissiy holati o'rganish metodikasi bo'yicha olingan dastlabki umumiy ma'lumotlarning diagramma ko'rinishi (% hisobida)

Sinaluvchilardan 43,2% o'quvchilarda ichki pozitsiyasi shakllangan bo'lib, bolalar maktabga borishni xohlaydi, o'qishni yaxshi ko'radi. O'qishning maqsadi, ahamiyati va zarurligini biladi. Qiziquvchanlik ko'rsatadi. Yetakchi faoliyat - o'qish hisoblanadi. 48,3% o'quvchilarda ichki pozitsiyasi o'rtacha shakllangan bolalar o'qishni maktabga borishni yaxshi ko'radi, lekin u o'rganishning maqsadi va ahamiyatini anglamaydi va o'rganishga bo'lgan ishtiyoq o'rinni "Men o'qishim kerak" munosabati egallaydi. 8,5% o'quvchilarda ichki pozitsiyasi shakllanmagan - bola o'rganishning maqsadlari va ahamiyatini bilmaydi, maktabni faqat tashqi

tomondan biladi. Bola maktabga o'ynash, bolalar bilan muloqot qilish uchun keladi. Bolani ta'lim faoliyati o'ziga jalb qilmaydi, yetakchi faoliyat o'yin hisoblanadi.

Natijalardan ko'rinadiki, boshlang'ich sinflarda sinfdoshlari bilan bir birini tushunishi, qo'llab-quvvatlash va o'zaro hurmatlashishga asoslangan emosional munosabat muhitining yaratilishi kerka. Bu bejizga emas, sababi, quvchilarda o'quv topshiriqlarini tushunish, anglash, tahlil qilish va fikrlarni bayon etish ko'nikmalarini kuchaytirishi natijasida o'quvchilarda o'quv materiallarini o'zlashtirishning kognitiv komponentlari rivojlantiriladi.

Adaptasiya bosqichida birinchi sinf o'quvchilarini psixologik-pedagogik qo'llab-quvvatlashni amalga

oshirishning zarur sharti-bu bolaning yangi jamoadagi holati va maktab ta'limi jarayonida uning aqliy rivojlanish dinamikasini tizimli monitoring qilish; maktabda o'quv jarayonini moslashuvchan sxemalar asosida qurish orqali o'quvchilar shaxsini rivojlantirish va ularni muvaffaqiyatli o'rganish uchun ijtimoiy-psixologik imkoniyatlarni yaratish.

Xulosa. Boshlang'ich sinf o'quvchilarining maktab hayotiga adaptasiyasi bolaning ta'lim-tarbiyasi va uning shaxsiy farovonligi muvaffaqiyatining kalitidir. Maktabga ko'nikish davri maktab o'quvchilari hayoti va faoliyatini alohida tashkil etishni talab etadi.

ADABIYOTLAR

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning Oliy Majlisga Murojaatnomasi. 2020 yil 29 dekabr. / "Xalq so'zi" gazetasi, 2020 yil 30 dekabr.
2. Vigotskiy L.S. Voprosi detskoy psixologii / L.S.Vigotskiy. – Spb.: Piter, 2010. – 568 S.
3. Gutkina N.I. Psixologicheskaya gotovnost k shkole. – M.: Proyekt, – 3-ye izd., pererab. i dop., 2000. - 184 s.
4. Davidov V.V. Teoriya razvivayuyshyego obucheniya / V. V. Davidov. – M.: Intor, 1996. - 544 s.
5. Leontyev A.N. Izbranniye psixologicheskiye proizvedeniya. V 2-x t.- M.: Pedagogika, 1983. – 772 s.
6. Elkonin D.B. K probleme periodizatsii psixologicheskogo razvitiya v detskom vozraste // Vopr. psixol. 1971. № 4. S.6-20
7. Конвенция о правах ребенка. <https://www.un.org/ru/global-issues/children>